

Υπόθεση C-110/24

Αίτηση προδικαστικής αποφάσεως

Ημερομηνία καταθέσεως:

9 Φεβρουαρίου 2024

Αιτούν δικαστήριο:

Tribunal Superior de Justicia de la Comunidad Valenciana
(Ισπανία)

Ημερομηνία της αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου:

24 Ιανουαρίου 2024

Ενάγουσα:

Sindicat de Treballadores i Treballadors de les Administracions i els
Serveis Publics (STAS-IV)

Εναγομένη:

Valenciana d'Estratègies i Recursos per a la Sostenibilitat
Ambiental, S. A. (VAERSA)

[παραλειπόμενα]

[Αιτούν δικαστήριο, διάδικοι και διαδικασία]

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

ΠΡΩΤΟΝ.– Στις 13 Οκτωβρίου 2023 η συνδικαλιστική οργάνωση Sindicat de Treballadores y Treballadors de les Administraciones i el Serveis Publics STAS-IV (στο εξής: STAS-IV ή ενάγουσα) άσκησε ενώπιον του Sala de lo Social del Tribunal Superior de Justicia de la Comunidad Valenciana (τμήματος εργατικών διαφορών του Ανωτέρου Δικαστηρίου της Κοινότητας της Βαλένθιας, Ισπανία) συλλογική αγωγή από κατά της εταιρίας Valenciana d'Estratègies i Recursos per a la Sostenibilitat Ambiental, S. A. (στο εξής: VAERSA ή εναγομένη), με την οποία, κατόπιν έκθεσης των πραγματικών περιστατικών, η ενάγουσα ζήτησε από το αιτούν δικαστήριο: «να αναγνωρίσει το δικαίωμα των εργαζομένων στον τομέα βιοποικιλότητας να υπολογιστεί, ως πραγματικός χρόνος εργασίας, ο χρόνος των μετακινήσεων που πραγματοποιούν με το όχημα της επιχείρησης από τη βάση έως τον χώρο εργασίας και από τον χώρο εργασίας, όπου ασκούν καθημερινώς τα

καθήκοντά τους, στη βάση, με λήξη της ημέρας εργασίας στις 3 μ.μ., με την παράδοση του οχήματος στη βάση, και να διατάξει την VAERSA να συμμορφωθεί με την ως άνω αναγνώριση και με όλα τα αποτελέσματα που απορρέουν από αυτήν».

Σύμφωνα με το αίτημα της αγωγής, κλητεύθηκαν ως ενδιαφερόμενα μέρη οι ακόλουθες συνδικαλιστικές οργανώσεις: Comisiones Obreras del País Valencià (CCOO PV), Confederació General del Treball del País Valencià i Múrcia (CGT-PV), Unió General de Treballadors del País Valencià (UGT PV), Intercomarcal de Treballadors de Castellón (SIT), Unió Sindical Obrera de la Comunitat Valenciana (USO) και Colectivo de Personal Administrativo y Técnico de VAERSA.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ.– [παραλειπόμενα]

ΤΡΙΤΟΝ.– [παραλειπόμενα] [στοιχεία της διαδικασίας ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου]

ΤΕΤΑΡΤΟΝ.– 1. Με απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2023 τάχθηκε στους διαδίκους προθεσμία δέκα ημερών προκειμένου να αναπτύξουν τα επιχειρήματά τους σχετικά με την ενδεχόμενη υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. Η δικηγόρος της ενάγουσας συνδικαλιστικής οργάνωσης STAS-IV υπέβαλε υπόμνημα με το οποίο εξέθεσε την αντίθεσή της στην υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, καθότι, κατά τη γνώμη της, βάσει των διατάξεων της οδηγίας 2003/88/EK και της ερμηνείας τους από το ΔΕΕ, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να δεχθεί την αγωγή.

Ο δικηγόρος του Νομικού Συμβουλίου της Generalitat Valenciana (Κοινότητας της Βαλένθιας) προέβαλε επίσης επιχειρήματα κατά της υποβολής αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως και ζήτησε να απορριφθεί η αγωγή, επικαλούμενος, επίσης, την ερμηνεία της οδηγίας 2003/88/EK και τη νομολογία του ΔΕΕ.

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

ΠΡΩΤΟΝ.– Έκθεση των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών

Η εναγομένη VAERSA είναι ολοκληρωμένη εταιρία στον επιχειρηματικό και διοικητικό δημόσιο τομέα της Κοινότητας της Βαλένθιας, έχει δε νομικό καθεστώς εμπορικής εταιρίας, το οποίο προβλέπεται στην *έβδομη πρόσθετη διάταξη, σε συνδυασμό με το άρθρο 2.3.b του Ley 1/2015, de 6 de febrero, de la Generalitat, de Hacienda Pública, del Sector Público Instrumental y de Subvenciones* (νόμου 1/2015 της Κοινότητας της Βαλένθιας, της 6ης Φεβρουαρίου 2015, περί δημόσιων οικονομικών, λειτουργικού δημόσιου τομέα και επιχορηγήσεων, στο εξής: νόμος 1/2015). Βασικός μέτοχος της εναγομένης, η οποία είναι υπάγεται στο Consellería de Agricultura, Desarrollo Rural, Emergencia Climática y Transición Ecológica (Υπουργείο Γεωργίας, Αγροτικής

Ανάπτυξης, Κλιματικής Έκτακτης Ανάγκης και Οικολογικής Μετάβασης της Κοινότητας της Βαλένθιας), είναι η Κοινότητα της Βαλένθιας.

Η VAERSA έχει την ιδιότητα εσωτερικού αναδόχου (medio propio personificado) και τεχνικής υπηρεσίας της Αρχής της Κοινότητας της Βαλένθιας, των διαφόρων οντοτήτων που απαρτίζουν την τοπική αυτοδιοίκηση και των οντοτήτων του δημόσιου τομέα που εξαρτώνται από οποιαδήποτε εξ αυτών η οποία έχει την ιδιότητα αναθέτουσας αρχής, υποχρεούται δε να εκτελεί τις εντολές διαχείρισης σύμφωνα με τα σχέδια, τις εκθέσεις ή άλλα τεχνικά έγγραφα.

Από την 1η Ιανουαρίου 2018 η VAERSA προσχώρησε στη δεύτερη συλλογική σύμβαση των εργαζομένων της Αρχής της Κοινότητας της Βαλένθιας.

Με απόφαση της Γενικής Διεύθυνσης Φυσικού Περιβάλλοντος και Περιβαλλοντικής Αξιολόγησης εγκρίθηκαν επενδύσεις για τη βελτίωση των χώρων του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Δικτύου Natura 2000 της Κοινότητας της Βαλένθιας για την περίοδο 2022-2025, ανατέθηκε δε στην VAERSA η υλοποίησή τους σύμφωνα με τις τεχνικές προδιαγραφές.

Η ανατεθείσα δραστηριότητα συνεπάγεται την εκτέλεση εργασιών στο φυσικό περιβάλλον σε ολόκληρη την Κοινότητα της Βαλένθιας.

Το προσωπικό το οποίο αφορά η συλλογική αγωγή περιλαμβάνει τα πρόσωπα που αναγράφονται στον πίνακα προσωπικού της VAERSA ως εργαζόμενοι/-ες στον τομέα της βιοποικιλότητας, ονομαζόταν δε παλαιότερα προσωπικό πολύ μικρών προστατευόμενων περιοχών και ονομάζεται πλέον προσωπικό Δικτύου Natura 2000.

Για την άσκηση της δραστηριότητάς της, η VAERSA έχει οργανώσει 15 ομάδες σε επίπεδο επαρχιών: υπάρχουν 6 ομάδες στη Βαλένθια, 4 στο Αλικάντε και 5 στο Καστεγιόν, με την ακόλουθη σύνθεση, επαρχιακή κατανομή και σημείο αναχώρησης:

- Ομάδα Alicante Norte, με σημείο αναχώρησης το Alcoy, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Alicante Sur, με σημείο αναχώρησης τη Santa Faz, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Alicante Jávea, με σημείο αναχώρησης τη Jávea, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Alicante Orihuela, με σημείο αναχώρησης την Orihuela, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Castellón Norte, με σημείο αναχώρησης την Vistabella, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.

- Ομάδα Castellón Forcall, με σημείο αναχώρησης το Forcall, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 2 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Castellón Peñíscola, με σημείο αναχώρησης την Peñíscola, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 2 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Castellón Sur, με σημείο αναχώρησης την VAERSA Castellón, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Castellón Altura, με σημείο αναχώρησης την Altura, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Valencia Norte, με σημείο αναχώρησης το CIEF Quart de Poblet, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Valencia Sur, με σημείο αναχώρησης την Gandía, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Valencia Ontinyent, με σημείο αναχώρησης το Ontinyent, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Valencia Requena, με σημείο αναχώρησης την Requena, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Valencia Ayora, με σημείο αναχώρησης την Ayora, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.
- Ομάδα Valencia Aras de los Olmos, με σημείο αναχώρησης το Aras de los Olmos, απαρτιζόμενη από 1 επικεφαλής και 3 ειδικούς σε πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές.

Η VAERSA διαθέτει επίσης έναν επικεφαλής συντονιστή σε κάθε επαρχία και έναν υπεύθυνο στο επίπεδο της Κοινότητας της Βαλένθιας.

Κάθε μήνα οι επικεφαλής ομάδας ενημερώνονται, με μήνυμα που λαμβάνουν στην εφαρμογή whatsapp, για τα μηνιαία προγράμματα, καταναμημένα ανά επαρχία, ομάδα και συγκεκριμένη ημέρα, στα οποία επισημαίνονται η ακριβής τοποθεσία του χώρου εργασίας, οι εργασίες που πρέπει να εκτελέσει κάθε ομάδα και άλλα τεχνικά ζητήματα.

Οι εργαζόμενοι μεταβαίνουν με ίδια μέσα από την κατοικία τους σε ένα προκαθορισμένο από τη VAERSA σημείο αναχώρησης, που ονομάζεται «βάση», στο οποίο πρέπει να ευρίσκονται στις 8 π.μ. Από το σημείο αναχώρησης, μεταβαίνουν στον χώρο εργασίας με όχημα το οποίο η VAERSA θέτει στη

διάθεσή τους, το οποίο οδηγεί εργαζόμενος της VAERSA και το οποίο μεταφέρει τον αναγκαίο εξοπλισμό για την εκτέλεση των εργασιών. Οι εργασίες στον χώρο εργασίας ολοκληρώνονται στις 3 μ.μ. και οι εργαζόμενοι μεταβαίνουν με το όχημα της επιχείρησης στη βάση και από εκεί επιστρέφουν στην κατοικία τους.

Στις συμβάσεις εργασίας για εκτέλεση εργασιών παροδικού χαρακτήρα που η VAERSA συνήψε με τους εργαζόμενους που παρέχουν υπηρεσίες στις πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές περιλαμβάνεται η ακόλουθη ρήτρα: «[η] ημέρα εργασίας αρχίζει κατά την άφιξη του εργαζομένου στην πολύ μικρή προστατευόμενη περιοχή και περατώνεται στο σημείο στο οποίο οι εργαζόμενοι αφήνουν το όχημα της επιχείρησης. Η μετακίνηση πραγματοποιείται με όχημα της επιχείρησης. Ο χρόνος μετακίνησης προς και από την πολύ μικρή προστατευόμενη περιοχή δεν υπολογίζεται ως πραγματικός χρόνος εργασίας. Η εργασιακή αυτή ιδιαιτερότητα έχει περιληφθεί στην ειδική μισθολογική προσαύξηση που καταβάλλεται στον/στην εργαζόμενο/-η».

Στα από 15ης Ιουνίου 2018 πρακτικά της επιτροπής διαπραγματεύσεων της VAERSA επισημαίνονται τα εξής: «[η] Διεύθυνση θέτει το ζήτημα του υπολογισμού του 50 % του χρόνου των μετακινήσεων των εργαζομένων άνευ κέντρου εργασίας ως πραγματικού χρόνου εργασίας (όπως συμβαίνει με άλλη ομάδα)».

Από την έναρξη της υλοποίησης της εντολής διαχείρισης βιοποικιλότητας, η VAERSA υπολογίζει ως πραγματικό χρόνο εργασίας, για την ομάδα βιοποικιλότητας, την καθημερινή μετακίνηση από το σημείο αναχώρησης (ή τη βάση) έως τον χώρο εργασίας, όχι όμως την καθημερινή μετακίνηση από τον χώρο εργασίας έως το σημείο αναχώρησης (ή τη βάση) στο τέλος της ημέρας εργασίας.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ.– Αντικείμενο της διαφοράς

Η ενάγουσα συνδικαλιστική οργάνωση ζητεί να αναγνωριστεί το δικαίωμα των εργαζομένων στον τομέα βιοποικιλότητας στον υπολογισμό, ως πραγματικού χρόνου εργασίας, του χρόνου των μετακινήσεων που πραγματοποιούνται με όχημα της επιχείρησης από τη βάση έως τον χώρο εργασίας (στην αρχή της ημέρας) και από τον χώρο εργασίας στη βάση (στο τέλος της ημέρας), με ολοκλήρωση της ημέρας εργασίας στις 3 μ.μ. στη βάση.

ΣΚΕΠΤΙΚΟ

ΠΡΩΤΟΝ.– Αρμοδιότητα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Κατά το άρθρο 19, παράγραφος 3, στοιχείο β', της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ 2008, C 115, σ. 13), το άρθρο 267 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2008, C 115, σ. 47) και το άρθρο 4bis του Ley Orgánica del Poder Judicial (νόμου περί Οργανισμού των δικαστηρίων), το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αρμόδιο να αποφαινεται, προδικαστικώς, επί της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης και επί του κύρους

πράξεων που εκδόθηκαν από τα θεσμικά και άλλα όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ.– Σχετικές διατάξεις του εθνικού και του ενωσιακού δικαίου

α) Το ισπανικό δίκαιο

Η ισπανική νομοθεσία ρυθμίζει τον χρόνο εργασίας στα άρθρα 34 έως 38 του *Estatuto de los Trabajadores* (Εργατικού Κώδικα, στο εξής: Εργατικός Κώδικας), που εγκρίθηκε με το Real Decreto Legislativo 2/2015, de 23 de octubre (βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 2/2015, της 23ης Οκτωβρίου 2015, BOE αριθ. 255 της 24ης Οκτωβρίου 2015).

[παραλειπόμενα] [Εθνική νομοθεσία μη έχουσα εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση]

Κρίσιμη διάταξη στην υπό κρίση υπόθεση είναι το άρθρο 34, παράγραφοι 1, 3 και 5, του *Εργατικού Κώδικα*, που ορίζει τα εξής. «1. Η διάρκεια του χρόνου εργασίας ορίζεται στις συλλογικές ή τις ατομικές συμβάσεις εργασίας.

Η ανώτατη διάρκεια του κανονικού ωραρίου εργασίας είναι σαράντα ώρες πραγματικής εβδομαδιαίας εργασίας κατά ετήσιο μέσο όρο.

[...]

3. Από τη λήξη του ωραρίου εργασίας μέχρι την έναρξη του επομένου πρέπει να μεσολαβούν, κατ' ελάχιστο, δώδεκα ώρες.

Ο κανονικός χρόνος πραγματικής εργασίας δεν δύναται να υπερβαίνει τις εννέα ώρες ημερησίως, υπό την επιφύλαξη ότι δεν προβλέπεται άλλου είδους κατανομή του ημερήσιου χρόνου εργασίας σε συλλογική σύμβαση εργασίας, και ελλείψει αυτής, σε συμφωνία μεταξύ της επιχειρήσεως και των αντιπροσώπων των εργαζομένων, τηρουμένης σε κάθε περίπτωση της αναπαύσεως μεταξύ δύο ημερών εργασίας.»

[...]

5. Ο χρόνος εργασίας πρέπει να υπολογίζεται κατά τρόπο ώστε τόσο κατά την αρχή της εργάσιμης ημέρας όσο και στο τέλος αυτής ο εργαζόμενος να βρίσκεται στη θέση εργασίας.»

β) Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

Βασική νομοθετική πράξη είναι η οδηγία 2003/88/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (EE 2003, L 299, σ. 9), της οποίας είναι κρίσιμες εν προκειμένω οι ακόλουθες διατάξεις.

Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας προβλέπει τα εξής: «Η παρούσα οδηγία καθορίζει τις στοιχειώδεις προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας όσον αφορά την οργάνωση του χρόνου εργασίας.»

Το άρθρο 1, παράγραφοι 2 και 3, προβλέπει ότι η οδηγία εφαρμόζεται: «α) στις ελάχιστες περιόδους ημερήσιας και εβδομαδιαίας ανάπαυσης και ετήσιας άδειας, στο[ν] χρόνο διαλείμματος και στη μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας, [...] σε όλους τους ιδιωτικούς ή δημόσιους τομείς δραστηριοτήτων, κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ, με την επιφύλαξη των άρθρων 14, 17, 18 και 19 της παρούσας οδηγίας.»

Το άρθρο 2 της οδηγίας περιέχει ορισμούς. Συγκεκριμένα:

Κατά το σημείο 1, ως «χρόνος εργασίας» νοείται: «κάθε περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας ο εργαζόμενος ευρίσκεται στην εργασία, στη διάθεση του εργοδότη, και ασκεί τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες ή/και πρακτικές».

Κατά το σημείο 2, ως «περίοδος ανάπαυσης» νοείται: «κάθε περίοδος που δεν είναι χρόνος εργασίας».

ΤΡΙΤΟΝ.– Σχετική νομολογία του Sala IV del Tribunal Supremo de España (τμήμα IV του Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ισπανία)

Με την απόφαση 605/2020, της 7ης Ιουλίου, στην υπόθεση 208/2018 (ECLI:ES:TS:2020:23309), στην οποία γίνεται παραπομπή στη νομολογία του ΔΕΕ (απόφαση C-266/14 της 10ης Σεπτεμβρίου 2015), το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) επισημαίνει ότι χρόνο εργασίας συνιστά «κάθε χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο εργαζόμενος βρίσκεται στην εργασία του, στη διάθεση του εργοδότη, και ασκεί τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ή/και πρακτική, και ότι η έννοια αυτή πρέπει να ερμηνεύεται κατ' αντιδιαστολή προς αυτήν της περιόδου αναπαύσεως, δεδομένου ότι οι δύο αυτές έννοιες αλληλοαποκλείονται», εκτιμά δε ότι, στην συγκεκριμένη υπόθεση, στην οποία η δραστηριότητα της επιχείρησης συνίσταται στην εγκατάσταση, τη συντήρηση και την επισκευή ανελκυστήρων και μπορεί να ασκηθεί μόνον στην κατοικία των πελατών της, η μετακίνηση των εργαζομένων από την κατοικία τους στους δήμους Éibar και San Sebastián συνιστά χρόνο εργασίας. Κατά τη συλλογιστική του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου): «εάν η μετακίνηση στην κατοικία του πελάτη είναι απαραίτητη για την άσκηση της δραστηριότητας της επιχείρησης, η οποία δεν θα μπορούσε να εγκαθιστά, να συντηρεί ή να επισκευάζει ανελκυστήρες χωρίς μετακίνηση των υπαλλήλων της, μαζί με τον αναγκαίο εξοπλισμό και τα αναγκαία εργαλεία, στην κατοικία των πελατών, με συνακόλουθη προσαύξηση στη τιμολόγηση των σχετικών υπηρεσιών, είναι σαφές ότι οι εν λόγω μετακινήσεις πρέπει να θεωρηθούν χρόνος εργασίας».

Το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) εφάρμοσε επίσης την ίδια συλλογιστική με την απόφαση 617/2021, της 9ης Ιουνίου 2021, στην υπόθεση

27/2020 (ECLI:ES:TS:2021:2419), στην οποία η επιχείρηση αποφάσισε, σε κάποιο χρονικό σημείο, ότι οι επιτόπιοι τεχνικοί ή οι εξωτερικοί εγκαταστάτες, αντί να ξεκινούν και να ολοκληρώνουν την ημέρα εργασίας στο κέντρο εργασίας, όπως έπρατταν έως τότε, θα ξεκινούν την ημέρα εργασίας στις 8 π.μ. στην κατοικία του πρώτου πελάτη και θα ολοκληρώνουν την ημέρα εργασίας στις 5 μ.μ. στην κατοικία του τελευταίου πελάτη.

Αντιθέτως, με την απόφαση 784/2019, της 19ης Νοεμβρίου, στην υπόθεση 1249/2017 (ECLI:ES:TS:2019:3880), το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) απέρριψε τη συλλογική αγωγή με την οποία ζητήθηκε να υπολογιστεί ως χρόνος εργασίας ο χρόνος μετακίνησης των πυροσβεστών του αερολιμένα από το κτίριο υπηρεσίας –τεχνικό κέντρο– έως τον χώρο στο οποίο πραγματοποιούνταν η αλλαγή της βάρδιας. Το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) επισημαίνει τα εξής: «[...] κατά το χρονικό διάστημα της μετάβασης από το λεγόμενο τεχνικό κέντρο έως τον χώρο της SSEI [υπηρεσίας διάσωσης και πυρόσβεσης] οι εργαζόμενοι δεν είναι πραγματικά στη διάθεση του εργοδότη, αλλά εκτελούν ένα προπαρασκευαστικό καθήκον ανάλογο με εκείνο της μετακίνησης από τα αποδυτήρια της επιχείρησης έως τον χώρο εργασίας. Το γεγονός ότι, για λόγους ασφαλείας, απαιτείται πρώτα η είσοδος στο τεχνικό κέντρο και η χρήση μαγνητικής κάρτας εισόδου δεν σημαίνει ότι ο χρόνος εργασίας ξεκίνησε. Στο διάστημα αυτό, ο εργαζόμενος δεν υποχρεούται να εκτελέσει οποιοδήποτε προσωπικό καθήκον ούτε μπορεί να εκτελέσει οποιοδήποτε καθήκον, δεδομένου ότι βρίσκεται εκτός του χώρου της παραγωγικής δραστηριότητάς του.»

ΤΕΤΑΡΤΟΝ.– Οι θέσεις των διαδίκων

α) Θέση της ενάγουσας συνδικαλιστικής οργάνωσης, με την οποία συντάσσονται οι λοιπές συνδικαλιστικές οργανώσεις που παρέστησαν στην επ' ακροατηρίου συζήτηση:

Κατά την ενάγουσα, η μετακίνηση των εργαζομένων από τη βάση στον χώρο εργασίας (στην αρχή της ημέρας εργασίας) και από τον χώρο εργασίας στη βάση (στο τέλος της ημέρας εργασίας) πρέπει να υπολογιστεί ως χρόνος εργασίας, δεδομένου ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δραστηριότητα της επιχείρησης και εγγενής στην άσκηση της εργασιακής δραστηριότητας, λαμβανομένου υπόψη ότι η μετακίνηση πραγματοποιείται με όχημα της επιχείρησης και ότι κατά τα επίμαχα χρονικά διαστήματα οι εργαζόμενοι είναι στη διάθεση της επιχείρησης.

Η ενάγουσα επισημαίνει επίσης ότι δεν είναι λογικό η επιχείρηση να θεωρεί ως χρόνο εργασίας τη μετακίνηση από τη βάση έως τον χώρο εργασίας, αλλά να μη θεωρεί ως χρόνο εργασίας την αντίθετη μετακίνηση από τον χώρο εργασίας έως τη βάση, στο τέλος της ημέρας εργασίας.

β) Θέση της επιχείρησης:

Η επιχείρηση αντικρούει την αγωγή επισημαίνοντας ότι το άρθρο 2 της οδηγίας 2003/88/EK θεσπίζει αυστηρό ορισμό του χρόνου εργασίας, ο οποίος

περιλαμβάνει τρεις συνιστώσες που πρέπει να συντρέχουν σωρευτικώς: φυσική παρουσία του εργαζομένου στον χώρο εργασίας, διαθεσιμότητα έναντι της διευθυντικής εξουσίας του εργοδότη και ενεργή άσκηση των καθηκόντων του. Η εναγομένη εκτιμά ότι, εν προκειμένω, οι ως άνω συνιστώσες δεν συντρέχουν δεδομένου ότι, κατά τη μετακίνηση, οι εργαζόμενοι δεν συνδέονται «δυναμικώς» με την εργασία, καθόσον δεν τους ζητείται να παράσχουν τις υπηρεσίες τους.

ΠΕΜΠΤΟΝ.– Σκεπτικό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως και γνώμη του Sala de lo Social del Tribunal Superior de Justicia de la Comunidad Valenciana (τμήματος εργατικών διαφορών του Ανωτέρου Δικαστηρίου της Κοινότητας της Βαλένθιας)

α) Σκεπτικό της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

Το αντικείμενο της διαφοράς έχει κατ' ουσίαν νομικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι οι διάδικοι δεν ερίζουν όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά από τα οποία ανέκυψε η διαφορά.

Όπως προεκτέθηκε, πρέπει να εξακριβωθεί αν ο χρόνος μετακίνησης των εργαζομένων με όχημα της επιχείρησης από την πολύ μικρή προστατευόμενη περιοχή –ή χώρο εργασίας– στην οποία εκτελούνται οι εργασίες ως τη βάση που έχει εγκαθιδρύσει η επιχείρηση πρέπει να υπολογιστεί ως χρόνος εργασίας για τον σκοπό του άρθρου 34, παράγραφος 5, του Εργατικού Κώδικα και σύμφωνα με την έννοια του χρόνου εργασίας που προβλέπεται στο άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88/ΕΚ, λαμβάνοντας υπόψη ότι η επιχείρηση θεωρεί όντως ως χρόνο εργασίας την ίδια μετακίνηση η οποία πραγματοποιείται στην αρχή της ημέρας εργασίας.

Οι λόγοι που οδηγούν στην υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτίθενται στη συνέχεια.

- 1) Εξ όσων γνωρίζει το αιτούν δικαστήριο, το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο) ή το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχουν αποφανθεί έως τώρα επί περίπτωσης όπως η επίμαχη στην υπό κρίση υπόθεση.
- 2) Από την απάντηση που θα δοθεί στο προδικαστικό ερώτημα –το οποίο μπορεί να ανακύψει και σε άλλους τομείς δραστηριότητας– εξαρτάται το αν θα γίνει δεκτή η συλλογική αγωγή που άσκησε η Sindicat de Treballadores i Treballadors de les Administraciones i el Serveis Publics STAS-IV κατά της VAERSA.
- 3) Η απάντηση του αιτούντος δικαστηρίου, με τις αποφάσεις του επί δύο εφέσεων στις οποίες τέθηκε το συγκεκριμένο ζήτημα στο πλαίσιο αγωγών που άσκησαν εργαζόμενοι της VAERSA, υπήρξε αντιφατική, μολονότι στηρίχθηκε στην ίδια ενωσιακή νομολογία των αποφάσεων της 10ης Σεπτεμβρίου 2015 (C-266/14) στην υπόθεση *Tycos* (ECLI:EU:C:2015:578), και της 21ης Φεβρουαρίου 2018 (C-518/15) (ECLI:EU:C:2018:82), με τις

οποίες διατυπώθηκαν τα ακόλουθα κριτήρια για τον προσδιορισμό της έννοιας του «χρόνου εργασίας».

- α) Χρόνος εργασίας είναι «κάθε χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο εργαζόμενος βρίσκεται στην εργασία του, στη διάθεση του εργοδότη, και ασκεί τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ή/και πρακτική, και [...] η έννοια αυτή πρέπει να ερμηνεύεται κατ' αντιδιαστολή προς αυτήν της περιόδου αναπαύσεως, δεδομένου ότι οι δύο αυτές έννοιες αλληλοαποκλείονται» (αποφάσεις Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 48, και Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 42, καθώς και διατάξεις Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, σκέψη 24, και Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 42)».
- β) Η οδηγία 2003/88 «δεν προβλέπει κάποια ενδιάμεση κατηγορία μεταξύ περιόδου εργασίας και περιόδου αναπαύσεως (βλ., συναφώς, απόφαση Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 43, καθώς και διατάξεις Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, σκέψη 25, και Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 43)».
- γ) «Οι μετακινήσεις στις οποίες προβαίνουν εργαζόμενοι, οι οποίοι απασχολούνται σε θέσεις εργασίας όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη, προκειμένου να μεταβούν σε καθορισθέντες από τον εργοδότη τους πελάτες είναι το απαραίτητο εργαλείο για την εκ μέρους των εν λόγω εργαζομένων παροχή τεχνικών υπηρεσιών στον χώρο των πελατών. Ενδεχόμενος μη συνυπολογισμός των μετακινήσεων αυτών θα είχε ως αποτέλεσμα να είναι ένας εργοδότης όπως η Tyco σε θέση να αξιώσει ότι μόνον ο χρόνος που αντιστοιχεί στην άσκηση της δραστηριότητας για την εγκατάσταση και τη συντήρηση συστημάτων ασφαλείας εμπίπτει στην κατά το άρθρο 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88 έννοια του “χρόνου εργασίας”, κάτι που θα συνεπαγόταν στρέβλωση της έννοιας αυτής και υπονόμηση του σκοπού προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων.»
- δ) Ο καθοριστικός παράγοντας της δεύτερης συνιστώσας της έννοιας του «χρόνου εργασίας» «είναι το ότι ο εργαζόμενος υποχρεούται να είναι παρών στον χώρο που έχει καθορίσει ο εργοδότης και να βρίσκεται στη διάθεση του τελευταίου για να μπορεί να παράσχει αμέσως τις κατάλληλες υπηρεσίες σε περίπτωση ανάγκης (βλ., συναφώς, απόφαση Dellas κ.λπ., C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 48, καθώς και διατάξεις Vorel, C-437/05, EU:C:2007:23, σκέψη 28, και Grigore, C-258/10, EU:C:2011:122, σκέψη 63)».
- ε) Στα χαρακτηριστικά στοιχεία της έννοιας του «χρόνου εργασίας», κατά το άρθρο 2 της οδηγίας 2003/88, δεν εμπίπτουν η ένταση της εργασίας που παρέχει ο εργαζόμενος και η απόδοση του τελευταίου

(απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2005, *Dellas κ.λπ.*, C-14/04, EU:C:2005:728, σκέψη 43).

- στ) Μόνον ο χρόνος της πραγματικής παροχής υπηρεσιών πρέπει να θεωρείται ως «χρόνος εργασίας» κατά την έννοια της οδηγίας 2003/88 (πρβλ. απόφαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2003, *Jaeger*, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 65 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

Βάσει των ανωτέρω κριτηρίων, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά αναγκαία την υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, καθότι αντικείμενο της υπό κρίση υπόθεσης είναι συλλογική αγωγή, διεπόμενη από το δεύτερο βιβλίο, τίτλος II, κεφάλαιο VIII, του *Ley Reguladora de la Jurisdicción Social* (νόμου περί εργατικών δικαστηρίων), τούτο δε σημαίνει ότι η απόφαση που θα εκδοθεί θα αφορά το σύνολο του προσωπικού του τομέα βιοποικιλότητας –που ονομαζόταν παλαιότερα προσωπικό πολύ μικρών προστατευόμενων περιοχών και έπειτα προσωπικό του Δικτύου Natura 2000.

Τέλος, η υποβολή της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως εκτιμάται αναγκαία λαμβανομένων υπόψη των επιχειρημάτων της ενάγουσας συνδικαλιστικής οργάνωσης και της Κοινότητας της Βαλένθιας, με τις απαντήσεις τους στην ερώτηση του αιτούντος δικαστηρίου μετά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, καθόσον οι διάδικοι καταλήγουν σε διαφορετικές λύσεις μολονότι επικαλούνται την ίδια οδηγία 2003/88/EK και την ίδια νομολογία του ΔΕΕ.

β) Η γνώμη του αιτούντος δικαστηρίου

Όπως προεκτέθηκε, το αιτούν δικαστήριο δεν έχει ενιαία θέση επί του ζητήματος που αποτελεί αντικείμενο της υπό κρίση διαφοράς, καθότι, ερμηνεύοντας την ίδια ενωσιακή νομολογία, κατέληξε σε αντιφατικές λύσεις με τις αποφάσεις του επί των δύο εφέσεων που άσκησαν εργαζόμενοι της VAERSA οι οποίοι παρείχαν υπηρεσίες στις πολύ μικρές προστατευόμενες περιοχές στο πλαίσιο της εντολής του Δικτύου NATURA 2000.

Με την απόφαση 2696/2021, της 21ης Σεπτεμβρίου 2021 (έφεση αριθ. 2966/2020), το αίτημα των εργαζομένων απορρίφθηκε καθότι το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι «κατά το χρονικό διάστημα που ευρίσκονται στο όχημα της επιχείρησης κατευθυνόμενοι από τον χώρο εργασίας στη βάση οι εργαζόμενοι δεν είναι στη διάθεση του εργοδότη ούτε σε θέση να ασκήσουν τα καθήκοντά τους. Εκτελούν ένα καθήκον μετακίνησης».

Εντούτοις, με την απόφαση 3555/2021, της 3ης Δεκεμβρίου 2021 (έφεση αριθ. 581/2021), το αιτούν δικαστήριο κατέληξε σε αντίθετη κρίση, βάσει του ακόλουθου συλλογισμού: «[π]ρόκειται, επομένως, για μετακινήσεις άρρηκτα συνδεδεμένες με τη δραστηριότητα της επιχείρησης και εγγενείς στην άσκηση της εργασιακής δραστηριότητας, οι οποίες πραγματοποιούνται με όχημα της επιχείρησης, με σημείο αναχώρησης και άφιξης τις επιχειρηματικές εγκαταστάσεις του δασικού φυτωρίου της Κοινότητας της Βαλένθιας στην Santa Faz. Εάν στην αρχή κάθε ημέρας εργασίας ο εργαζόμενος πρέπει να μεταβεί στη

βάση, να χρησιμοποιήσει ένα όχημα και να μεταβεί στον χώρο εργασίας και, στο τέλος της ημέρας εργασίας, πρέπει να αναχωρήσει από τον χώρο εργασίας και να παραδώσει το όχημα στη βάση, πρέπει να συμπεράνουμε ότι οι μετακινήσεις από τη βάση στον χώρο εργασίας, και τανάπαλιν, είναι χρόνος εργασίας, καθότι, κατά τα συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα, ο εργαζόμενος είναι στη διάθεση της επιχείρησης και πρέπει να θεωρηθεί ότι ευρίσκεται “στην εργασία” κατά την έννοια του άρθρου 2, σημείο 1, της οδηγίας 2003/88».

Οι αμφιβολίες δημιουργούνται διότι, μολονότι είναι αληθές ότι κατά τη μετακίνηση από τον χώρο εργασίας στη βάση οι εργαζόμενοι δεν ασκούν τα καθήκοντά τους, δεν μπορούν εντούτοις να διαθέσουν ελεύθερα τον χρόνο τους, δεδομένου ότι η μετακίνηση πραγματοποιείται υποχρεωτικώς με όχημα της επιχείρησης, σε προκαθορισμένη ώρα και βάσει ωραρίου που καθορίζει η επιχείρηση.

EKTON.– Το προδικαστικό ερώτημα

[παραλειπόμενα]

Αποφασίζει να υποβάλει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα: Έχει το άρθρο 2 της οδηγίας 2003/88/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας, την έννοια ότι ο χρόνος μετακίνησης των εργαζομένων με όχημα της επιχείρησης, στην αρχή και στο τέλος της ημέρας εργασίας, από τη βάση έως την πολύ μικρή προστατευόμενη περιοχή (ή χώρο εργασίας), όπου οι εργαζόμενοι εκτελούν τα καθήκοντά τους, και από την πολύ μικρή προστατευόμενη περιοχή (ή χώρο εργασίας) έως τη βάση συνιστά «χρόνο εργασίας», όπως η έννοια αυτή ορίζεται στο άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας;

[παραλειπόμενα] [Τελικές διαδικαστικές διατυπώσεις]